

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI INTÉZET

BUDAPESTI MUNKAGAZDASÁGTANI FÜZETEK
BWP – 2008/3

**A felsőfokú végzettségű munkavállalók
munkaerő-piaci helyzete és
foglalkozásuk-iskolai végzettségük
illeszkedése**

GALASI PÉTER

Budapest Working Papers On The Labour Market
Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek
BWP – 2008/3

Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézet
Budapesti Corvinus Egyetem, Emberi Erőforrások Tanszék

Szerzők:

Galasi Péter
egyetemi tanár
Budapesti Corvinus Egyetem, Emberi Erőforrások Tanszék
1093 Budapest Fővám tér 8.
E-mail: emberi.eroforrasok@uni-corvinus.hu

2008. április

ISBN 978 963 9796 15 7
ISSN 1785 3788

Kiadja
a Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézete

A felsőfokú végzettségű munkavállalók munkaerő-piaci helyzete és foglalkozásuk-iskolai végzettségük illeszkedése

Galasi Péter

Összefoglaló

A tanulmány a felsőfokú végzettségű magyar munkavállalók munkaerő-piaci helyzetét elemzi. Két szempont bekapcsolásával egészíti ki az irodalom eredményeit. Egyrészt nemzetközi összehasonlításban vettük szemügyre a felsőfokú végzettségűek fontos munkaerő-piaci indikátorainak (bérprémium és munkanélküliség) alakulását. Azt találtuk, hogy nemzetközi összehasonlításban mind a bérelőny, mind a munkanélküliség szempontjából a magyar felsőfokú végzettségűek helyzete igen kedvező. Másrészt a kilencvenes évek közepétől a kétezres évek közepéig megvizsgáltuk az iskolai végzettség és a foglalkozások iskolai végzettségi követelményeinek egymáshoz igazodását. Az illeszkedés legfontosabb indikátorát (a felsőfokú végzettségű munkavállalók közül felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásokban dolgozók aránya) tekintve azt látjuk, hogy az illeszkedés az időben javul, és hogy az üzleti szektorban a változások kevésbé dinamikusak, mint a költségvetési szektorban. Végül, tényezőkre bontás segítségével azt elemeztük, vajon az illeszkedés javulása mögött meghúzódó két (allokációs és átsorolási hatás) közül melyik az erősebb, s azt találtuk, hogy az illeszkedés javulása elsősorban annak tudható be, hogy a munkáltatók egyre több foglalkozást tekintenek felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásnak, azaz hogy adott foglalkozások iskolai végzettségi követelményeit a korábbiakhoz képest magasabb iskolai végzettséggel azonosítják.

JEL: J21, J23, J24, J31

Tárgyszavak:

felsőoktatási expanzió, felsőfokú végzettségűek, nemzetközi összehasonlítás, a foglalkozás és az iskolai végzettség illeszkedése

Labour-market Position of Workers with the Higher-Education Diploma, and the Occupation/Education Matching

Péter Galasi

Abstract

The paper examines the labour-market position of persons with the higher-education diploma in Hungary. First, using simple labour-market indicators and international-comparison data, we find that persons with the higher-education diploma in Hungary are in a relatively good position in terms of both wage premium and unemployment. Second, analysing the occupation/education matching of workers having higher education diploma, we conclude that matching becomes better over time, and this is mainly due to a re-classification (upgrading) effect, that is, that more and more occupations are considered by the employers as occupations requiring higher-education diploma.

JEL: J21, J23, J24, J31.

Keywords:

higher-education expansion, international comparison, occupation/education matching of workers with the higher education diploma

BEVEZETÉS

A különböző iskolai végzettségű, ezen belül a diplomás magyar munkavállalók munkaerő-piaci helyzetének alakulásáról az elmúlt egy évtizedben több tanulmány is született (például Kertesi – Köllő 1997, 2003, Kézdi 2002, 2004, Polónyi – Timár 2001, 2006). Legutóbb Kertesi és Köllő (2006) tekintette át a diplomás munkavállalók keresetének, illetve foglalkoztatásának (munkanélküliségének) legfontosabb jellemzőit. Eredményeik egybecsengenek a szerzők többségének következtetéseivel,¹ hogy a felsőfokú végzettség az elmúlt időszakban igen magas és többnyire emelkedő bérprémiummal, alacsony állásnélküliségi rátával járt együtt, miközben a kilencvenes évek elejétől kezdve - gyakorlatilag változatlan foglalkoztatási szint mellett - ugrásszerűen megnőtt, majd tartósan magas szinten stabilizálódott a felsőoktatás kibocsátása.

Ebben a tanulmányban két szempont bekapcsolásával igyekszünk gazdagítani a magyar irodalom eredményeit. Egyfelől nemzetközi összehasonlításra alapuló, többnyire egyszerű leíró statisztikák segítségével megvizsgáljuk, hogy az elmúlt években miképpen változott a magyar felsőoktatás kibocsátása, valamint a felsőfokú végzettségűek munkaerő-piaci helyzetét leíró két legfontosabb indikátor: a munkanélküliség és a bérprémium. Nemzetközi összehasonlításban megfigyelt alacsony munkanélküliségi ráta és magas bérprémium nyilvánvalóan a magyar felsőfokú végzettségűek kedvező munkaerő-piaci helyzetére utal. Másfelől azt elemezzük, hogyan alakult a felsőfokú végzettségű munkavállalók és a munkahelyek illeszkedése a kilencvenes évek közepétől a kétezres évek közepéig. Egészen pontosan arra keresünk választ, miképpen változtak a munkahelyek iskolai végzettségi követelményei, valamint a felsőfokú végzettségűek felsőfokú végzettséget igénylő munkahelyeken történő elhelyezkedési esélyei. Az illeszkedési probléma vizsgálata révén egy olyan mechanizmus azonosítható, ami lehetővé teheti, hogy a felsőfokú végzettségű munkavállalók munkaerő-piaci helyzete a növekvő felsőoktatási kibocsátás és a lényegében változatlan munkakereslet körülményei között is változatlanul kedvezően alakuljon. Végül szemügyre vesszük, hogy az illeszkedést milyen mértékben befolyásolja a munkahelyi követelmények alakulása (a munkáltatók több/kevesebb munkahelyet definiálnak felsőfokú végzettséget igénylő munkahelynek) és adott munkahelyi követelmények mellett a munkáltatók felvételi politikájának változása (a munkáltatók adott munkahelyekre inkább/kevésbé vesznek fel felsőfokú végzettségű munkavállalókat). A problémát az üzleti és a költségvetési szektorra külön-külön is megvizsgáljuk.

¹ A kivételt Polónyi – Timár (2001, 2006) munkái jelentik, akik szerint „diplomástülképzés” van, „a diplomások állománya néhány év múlva meghaladja az egymilliót; átlagos minőségük gyenge, munkanélküliségük nő, bérelőnyük csökken” (Polónyi-Timár, 2006, 96. o.)

MUNKAERŐ-PIACI HELYZET NEMZETKÖZI ÖSSZEHASONLÍTÁSBAN

Az utóbb időben az OECD és az EUROSTAT közöl olyan statisztikákat, amelyek - a nemzetközi összehasonlítás szokásos tökéletlenségei és a nyers indikátorokkal szemben megfogalmazható jogos kifogások ellenére – valamelyest érzékeltethetik, hogy a magyar fejlődési irányok milyen mértékben esnek egybe az OECD és az Unió országaiban megfigyelhető tendenciákkal, illetve, hogy az aktuális magyar állapot a többi országhoz képest mennyire tekinthető kedvezőnek vagy kedvezőtlennek. Tárgyunk szempontjából három releváns indikátor különböztethető meg: 1. a felsőoktatás kibocsátása, 2. a felsőfokú végzettségűek munkanélkülisége, 3. a felsőfokú végzettségűek bérelőnye.

A felsőoktatás kibocsátásának 1999 és 2005 közötti alakulását az 1. táblázatban közölt adatokon tanulmányozhatjuk.

1. táblázat A felsőoktatás kibocsátásának változása, 1999-2005, (előző év =100)

A táblázat alapján a felsőoktatás kibocsátásáról a következőket mondhatjuk. Először, az adott országok többségében a szabály a felsőoktatás expanziója, tehát hogy a felsőoktatásból kilépők száma egyik évről a másikra emelkedik. Ebben a tekintetben a magyar fejlemények nem különböznek az OECD országokban megfigyelt tendenciáktól. Másodsor, a négy posztszocialista ország (Csehország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia) közül háromban a felsőoktatási expanzió a periódus második felében lassulni látszik. A magyar adatokon megfigyelt trend ezzel is egybevág

A felsőfokú végzettségű magyar munkavállalók helyzetének jellemzésére két munkanélküliségi indikátort mutatunk be: a diplomások munkanélküliségé rátáját, valamint a diplomás munkanélküliek adott népességen belüli arányát. Kezdjük az elsővel! A 2. táblázat néhány EU ország (ILO) munkanélküliségi rátáit tartalmazza az 1998-2004 közötti időszakra és a 40 évesnél fiatalabb felsőfokú végzettségűekre nézve.

2. táblázat A 40 évesnél fiatalabb felsőfokú végzettségűek munkanélküliségi rátái, 1998-2004 (%)

A táblázat arról tanúskodik, hogy a magyar munkanélküliségi ráta az egész időszakban igen csekély, az utolsó év kivételével a legalacsonyabb, az utolsó évben pedig (Nagy Britannia értéke után) a második legalacsonyabb. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy Magyarország a táblázatban szereplő két posztszocialista országnál (Lengyelország, Szlovénia) is kedvezőbb mutatókkal rendelkezik. A (negyven évesnél fiatalabb) magyar diplomások helyzete tehát ebből a szempontból kifejezetten kedvezőnek tekinthető.

A második munkanélküliségi indikátor alakulása az 1. ábrán tanulmányozható, ahol a felsőfokú végzettségű munkanélküliek 25-64 éves népességhez viszonyított aránya szerepel - 30 országra, egyetlen időpontra (2004), a férfiakra és a nőkre külön-külön.

1. ábra A felsőfokú végzettségű munkanélküliek aránya (25-64 éves népességhez viszonyítva)

A nők munkanélküliségét tekintve a magyar adat a harmadik legalacsonyabb (Írországban és Koreában látunk ennél alacsonyabb értékeket). Ebből fakadóan a magyar helyzet a három további posztoszocialista országban (Csehország, Lengyelország, Szlovákia) megfigyeltnél is kedvezőbb. A férfiak esetében lényegében ugyanez a helyzet: Magyarországot csupán Luxemburg előzi meg, a fennmaradó 28 ország munkanélküliségi arányai ennél magasabbak. Az első munkanélküliségi indikátorhoz hasonlóan ebben az esetben is azt állapíthatjuk meg, hogy a magyar diplomások helyzete igen kedvező.

A kereseti előnyt három indikátorral közelítjük. Először, szemügyre vesszük a diplomások 1997-2005 közötti időszakban mért kereseti előnyét; másodsor, egyetlen időpontra megvizsgáljuk a felsőfokú végzettségű foglalkoztatottak közül a medián kereset legalább kétszereséhez jutók arányát; végül a felsőfokú végzettségűek bérprémiumának a kilencvenes években és a kétezres évek elején megfigyelt alakulását mutatjuk be néhány posztoszocialista országban.

Az első indikátor értékei a 3. táblázatban szerepelnek, ahol a 25-64 éves felsőfokú végzettségű munkavállalók kereseti előnyének alakulását látjuk a középiskolát és az AFSZ-t végzett munkavállalókhöz képest - húsz OECD országban.

3. táblázat A felsőfokú végzettségű foglalkoztatottak kereseti előnye, 1997-2005 (középiskola és AFSZ = 100)

A táblázat adatai azt mutatják, hogy a felsőfokú végzettségű foglalkoztatottak minden országban és minden évben kereseti előnyhöz jutnak, hogy a kereseti előny alakulásának többnyire nincs határozott időbeli trendje, végül hogy a magyar értékek többnyire a legmagasabbak. Egészen pontosan: az első időpontban Magyarország Csehországgal együtt áll az első helyen, a többi időpontban pedig a magyar adat rendre a legmagasabb.

Az előző indikátorral jellemzett helyzethez hasonló képet kapunk, ha megvizsgáljuk, hogy a felsőfokú végzettségű foglalkoztatottak mekkora hányada jut a medián kereset több, mint kétszereséhez (2. ábra).

2. ábra A felsőfokú végzettségű foglalkoztatottak közül a mediánkereset több mint kétszeresét elérők aránya (%)

A bemutatott 17 ország közül a magyar felsőfokú végzettségűek a rangsorban (Portugália után) a második helyet foglalják el, azaz a nemzetközi összehasonlításban szemlélve igen magas körökben a viszonylag magas keresetűek aránya.

Végül, a 4. táblázatban néhány átmeneti (posztoszocialista) országban az 1991-1996 és az 1997-2002 évek átlagában mért kereseti prémiumokat láthatunk. Az első időszakban a nyolc ország közül Szlovéniában a legmagasabb a felsőfokú végzettségűek kereseti előnye, ez után következik Magyarország. A második periódusra a magyar kereseti előny jelentősen emelkedik, és a magyar felsőfokú végzettségűek kereseti előnyüket tekintve az első helyre kerülnek.

4. táblázat Felsőfokú végzettségűek bérprémiuma néhány átmeneti országban (%)

A fentiekből láthatóan a magyar diplomások helyzete mind a munkanélküliség, mind pedig a bérelőny szempontjából igen kedvezőnek tekinthető - a többi országokhoz hasonlóan - emelkedő felsőoktatási kibocsátás és gyakorlatilag változatlan (magyar) foglalkoztatási szint mellett. A nemzetközi összehasonlításból származó információk tehát megerősítik a fentebb hivatkozott magyar irodalom megállapításait.

AZ ISKOLAI VÉGZETTSÉG ÉS A FOGLALKOZÁS ILLESZKEDÉSE

A magyar felsőfokú végzettségű munkavállalók munkaerő-piaci helyzete az előző pont tanúsága szerint tehát igen kedvező, noha emelkedő kínálat és változatlan foglalkoztatás mellett pozícióik romlását várhatnánk. Hogy ez mégsem következett be, annak egyik lehetséges magyarázata, hogy a vizsgált időszakban a felsőoktatási kibocsátás növekedését meghaladta a felsőfokú végzettségű munkavállalók iránti kereslet emelkedése. E lehetőség mellett érvelt igen meggyőzően Kézdi (2002) és Kertesi-Köllő (2003, 2006) tanulmánya is.

Rögzített foglalkoztatási szint és növekvő felsőoktatási kibocsátás többféle munkaerő-piaci állapotot idézhet elő. Lehetséges például, hogy a munkáltatók nem alkalmaznak a korábbinál több felsőfokú végzettségű munkavállalót, s ekkor a felsőfokú végzettségű munkavállalók közül többen lesznek munka-, illetve állásnélküliek. Lehetséges, hogy a munkáltatók a korábbinál több felsőfokú végzettségű személyt alkalmaznak, de a korábbinál alacsonyabb bérajánlat mellett. Végül lehetséges, hogy a munkáltatók a korábbinál több felsőfokú végzettségű egyént vesznek fel növekvő vagy nem csökkenő bérajánlat mellett. Úgy tűnik, a magyar munkaerőpiacon az utóbbi tendencia figyelhető meg.

E kérdés illeszkedési problémaként is megfogalmazható. Jelesül, hogy a vázolt folyamatok mögött a munkahelyi követelmények és a munkavállalók iskolai végzettségének javuló illeszkedése áll. Ezt Gottschalk – Hansen (2003) modelljének felhasználásával elemezhetjük. A szerzők abból indulnak ki, hogy a munkahelyek iskolai végzettségi követelményeinek és a munkavállalók iskolai végzettségének egymáshoz igazodása alkalmas eszköz a növekvő mértékben munkaerőpiacra lépő diplomások relatív helyzetének vizsgálatára. A munkahelyek iskolai végzettségi követelményei ugyanakkor közvetlenül nem vizsgálhatók. A foglalkozások iskolai végzettségi követelményei viszont meghatározhatók az adott foglalkozásban a felsőfokú végzettségű munkavállalóknak fizetett bérprémium segítségével. Azok a foglalkozások tekinthetők felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásoknak, amelyekben a munkáltatók felsőfokú végzettségű munkavállalóknak érzékelhető bérprémiumot fizetnek. Nem felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásokban a felsőfokú végzettségű munkavállalók viszont nem jutnak érzékelhető bérelőnyhöz. Ha a felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozások száma nő, és ha a felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásokban a munkáltatók a korábbinál több felsőfokú végzettségű munkavállalót alkalmaznak, akkor egyre több felsőfokú végzettségű munkavállaló dolgozik felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásban, azaz a felsőfokú végzettségű munkavállalók iskolai végzettségének és foglalkozásának illeszkedése javul.

A fenti kérdést egy korábbi munkában is vizsgáltuk (Galasi 2004). Jelen tanulmány ezeket az eredményeket egészíti ki, mégpedig háromféle szempontból. Egyrészt korábban az illeszkedés problémáját az 1994 és 2002 közötti időszakban vettük szemügyre, most az elemzést 2004-ig terjesztjük ki. Másrészt korábban nem foglalkoztunk az illeszkedés alakulásának az üzleti és a költségvetési szektorban esetlegesen megfigyelhető eltéréseivel, illetve azonosságával, most erre is kitérünk. Harmadrészt itt egy egyszerű módszerrel megkíséreljük megmérni, hogy az iskolai végzettség és a foglalkozás illeszkedésének a felsőfokú végzettségű munkavállalók esetében megfigyelt változásaiban milyen szerepet játszott adott foglalkozások munkahelyi követelményeinek újradefiniálása, illetve a diplomások felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásokba történő beáramlása.

ADATBÁZIS ÉS MÓDSZER

A minták a Foglalkoztatási Hivatal bértarifa-felvételeinek a magyar foglalkoztatottakra reprezentatív nagymintás éves felmérései. A tanulmányban a felsőfokú és középfokú végzettségű munkavállalók mintáit használjuk.² Az iskolai végzettség a munkavállaló legmagasabb iskolai végzettsége. Középfokú végzettség: gimnázium, szakközépiskola, technikum; felsőfokú végzettség: főiskola, egyetem és doktori végzettség.

Az iskolai végzettség és a foglalkozás illeszkedését a felsőfokú végzettségű munkavállalók közül a felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásokban dolgozók arányával jellemezzük. Minél magasabb ez az arány, annál jobb a felsőfokú végzettségű munkavállalók iskolai végzettségének és foglalkozásának az illeszkedése. A mutató előállításához mindenképp meg kell határoznunk a felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásokat. Felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásnak azt a foglalkozást tekintjük, amelyben a munkáltató hajlandó a felsőfokú végzettségű munkavállalóknak érzékelhető bérprémiumot fizetni. A követett eljárás röviden a következő. Először kiválasztjuk a felső- és középfokú végzettségű munkavállalókat. Rögzítünk egy bérprémium-küszöböt, amit a felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozások meghatározására használunk. Azokat a foglalkozásokat tekintjük felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásoknak, amelyekben a felsőfokú végzettségű munkavállalók a középfokú végzettségű munkavállalókhöz képest legalább az adott küszöbnek megfelelő többlet bért kapnak. Ezt a (rögzített) küszöböt 44%-ban határozzuk meg, ami az 1994-ban a felsőfokú végzettségű munkavállalók középfokú végzettségűekhez képest realizált átlagos bérprémiuma. A küszöböt a közép- és felsőfokú végzettségű munkavállalók 1994-es mintájára lefuttatott egyszerű minceri keresleti egyenlet (és ols becslőfüggvény) segítségével állítottuk elő (függő változó: bruttó havi kereset és a kereseten kívüli éves juttatások tizenketted részének természetes alapú logaritmus, magyarázó változók: iskolai-végzettség dummy (felsőfokú végzettség=1, középfokú végzettség=0), nem, számított munkaerő-piaci gyakorlat (években) és négyzete. A minimális bérelőny tehát az iskolai végzettség együtthatójának 1994-re becsült átlagos értéke. Minden évben ezt a küszöböt tekintjük irányadónak a felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozások meghatározására. A foglalkozásokat háromjegyű FEOR-kód alapján definiáljuk, majd kiválasztjuk azokat a foglalkozásokat, amelyek elemszáma legalább 100. Minden kiválasztott foglalkozásra és minden évre ugyancsak lefuttatjuk a fenti bérregressziókat. Az iskolai végzettség változójának becsült együtthatója alapján a foglalkozásokat besoroljuk a felső-, illetve középfokú végzettséget igénylő foglalkozások közé. Nem szignifikáns paraméterbecslés esetén megvizsgáljuk, hogy a foglalkozásokban mekkora a felsőfokú végzettségű foglalkoztatottak aránya, s ha eléri a 90%-ot, akkor ezeket a foglalkozásokat is felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásoknak tekintjük. Az eljárást az összes foglalkozás mellett az üzleti és a költségvetési szektorra külön-külön megismételjük. A költségvetési szektor az állami és az önkormányzati költségvetési intézményeket foglalja magában.

2 A minta néhány jellemzőjét a Függelék F1. táblázatában láthatjuk.

EREDMÉNYEK

A legfontosabb eredményeket a 3. ábrában foglaljuk össze. Az ábrán az illeszkedési mutató (a felsőfokú végzettségűek közül a felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásokban dolgozók aránya) mellett további három indikátor is szerepel. Az első felsőfokú végzettségű munkavállalók aránya, ami azt mutatja meg, hogyan változott a kiválasztott sokaságban (felső- és középfokú végzettségű munkavállalók) a felsőfokú végzettségű foglalkoztatottak relatív súlya. A második a felsőfokú végzettségűek bérprémiuma, amit mintáinkból a már ismertetett kereseti regressziók segítségével számítottunk ki, s technikailag nem más, mint az iskolai végzettség együttható-becslésének százalékos formára alakított értéke, s úgy értelmezhető, mint az átlagos felsőfokú végzettségű munkavállaló átlagos középfokú munkavállalóhoz viszonyított (a nem és a potenciális munkaerő-piaci gyakorlat hatásától megtisztított) bérelőnye. Magas, illetve növekvő bérprémium arra utal, hogy a munkáltatók a felsőfokú végzettségű munkavállalók megszerzéséért magas, illetve egyre magasabb relatív bért hajlandók fizetni. A harmadikból az olvasható ki, miképpen alakult mintáinkban a felsőfokú végzettségű foglalkoztatottak aránya. Végül a negyedik mutató a felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozások aránya, ami arra ad választ, hogy az adott foglalkozások körében a munkáltatók relatíve hány foglalkozásban hajlandók a felsőfokú végzettségűek számára magas (legalább az itt használt bérprémium-küszöbnek megfelelő) bérprémiumot fizetni. Az ábrában másodfokú polinommal kisimított adatok szerepelnek.

3. ábra A felsőfokú végzettségűek iskolai végzettségének-foglalkozásának illeszkedése, a felsőfokú végzettségű munkavállalók aránya, a felsőfokú végzettségűek bérprémiuma, valamint a felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozások aránya, 1994-2004 (%)

Az *egész gazdaságra* nézve azt látjuk, hogy a négy mutató értéke az időben növekszik. Az illeszkedési mutató (a felsőfokú végzettségűek közül felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásokban dolgozók aránya) az 1994-ben mért 41 százalékról 89 százalékra emelkedik. A vizsgált sokaságban (közép és felsőfokú végzettségű foglalkoztatottak) a felsőfokú végzettségű foglalkoztatottak induló aránya 32, 2004-ben már 40 százalék. A felsőfokú végzettségűek bérelőnye 53-ról 87 százalékra nő. Végül a felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozások aránya 18 százalékponttal (25 százalékról 43 százalékra) emelkedik.

Az *üzleti szektorban* az egész gazdasághoz hasonló tendenciákat figyelhetünk meg, de a változások dinamikája eltérő. Az illeszkedést jelző mutató induláskori értéke magasabb (58 százalék), végső értéke pedig alacsonyabb (79 százalék), és 2001-től már nem növekszik érzékelhetően. A szektorban minden egyes időpontban az átlagosnál alacsonyabb a diplomások aránya. 1994-ben a vizsgált sokaság nagyjából negyede rendelkezik felsőfokú

végzettséggel. Ez az arány 1994 és 1999 között gyakorlatilag változatlan, és későbbiekben is csupán mérsékelten emelkedik (25-ről 28 százalékra). Az üzleti szektorban foglalkoztatott felsőfokú végzettségű munkavállalók bérprémiuma minden évben magasabb az átlagosnál; 1994 és 2001 között az érték folyamatosan emelkedik, majd magas szinten stabilizálódik. A felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozások aránya 1994-1999 között az átlagosnál magasabb, a későbbi időpontokban alacsonyabb. E foglalkozások aránya 1994 és 2000 között viszonylag lassan növekszik (az induló érték 27, a 2000. évben mért érték pedig 26 százalék), majd ugyancsak stagnál, illetve csökken.

A *költségvetési szektorban* a négy mutató közül három dinamikusabban változik, mint az egész gazdaságban, az üzleti szektorral összevetve pedig eltérő értékeket mutat. A leglátványosabb az illeszkedési mutató (a felsőfokú végzettségűek közül felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásokban dolgozók aránya) javulása: a vizsgált időszakban 25 százalékról 94 százalékra - azaz 69 százalékponttal – emelkedik. Az üzleti szektorhoz képest a mutató 1999-ig alacsonyabb, a későbbiekben pedig magasabb értékeket vesz fel. A legkisebb változás a felsőfokú végzettségűek arányában figyelhető meg: 1994-ben a vizsgált sokaság 53, 2004-ben 57 százaléka rendelkezik felsőfokú végzettséggel. A költségvetési szektorban mért arány minden egyes évben legalább kétszerese az üzleti szektor megfelelő értékeinek. A felsőfokú végzettségű munkavállalók bérprémiuma az időszakban durván kétszeresére nő (33-ról 66 százalékra). Az üzleti szektorhoz képest a bérprémium igen alacsony, bár a költségvetési szektorban foglalkoztatott felsőfokú végzettségűek „lemaradása” az időszak vége felé mérséklődik. A felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozások aránya az egész időszakban gyorsan emelkedik, a felsőfokú végzettségű munkavállalók induláskor a foglalkozások negyedében, az időszak végén már kétharmadában jutnak érzékelhető bérelőnyhöz. Az illeszkedési mutatóhoz hasonlóan az üzleti szektorhoz viszonyítva a költségvetési szektorban a felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozások aránya az időszak első éveiben (1994-1997) alacsonyabb, a későbbiekben magasabb értékeket vesz fel.

Az illeszkedés megfigyelt változása kétféle módon mehet végbe. Egyfelől változhat a felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásokban alkalmazott felsőfokú végzettségű foglalkoztatottak aránya. Ez azt jelenti, hogy adott felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásokban a munkáltatók egyre inkább/kevésbé alkalmaznak felsőfokú végzettségű egyéneket. Másfelől változhat a felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozások száma. Ekkor a munkáltatók egyre több/kevesebb foglalkozást tekintenek olyannak, amelyek felsőfokú végzettséget igényelnek, azaz amelyekben a felsőfokú végzettségű munkavállalók érzékelhető bérprémiumhoz jutnak. Az első tényezőt *allokációs*, a másodikat *átsorolási* hatásnak nevezhetjük. A kétféle hatást tényezőkre bontás segítségével kíséreljük meg azonosítani.

Az illeszkedési mutató (a felsőfokú végzettségűek közül felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásokban dolgozók aránya) két időpont közötti változását bontjuk tényezőkre.

Legyen $p_t = n_t \bar{p}_t$, ahol a p a felsőfokú végzettségűek közül felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásokban dolgozók aránya, n a felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozások száma, \bar{p} a felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásokban dolgozó felsőfokú végzettségű munkavállalók átlagos aránya, t pedig időpont (év). A tényezőkre bontás két ($t = 0,1$) időpontra a következőképpen fest:

$$p_1 - p_0 = n_1(\bar{p}_1 - \bar{p}_0) + \bar{p}_0(n_1 - n_0)$$

vagy

$$p_1 - p_0 = n_0(\bar{p}_1 - \bar{p}_0) + \bar{p}_1(n_1 - n_0).$$

A jobb oldalon látható kifejezés első tagja az allokációs hatás. Azt mutatja meg, hogyan változna a felsőfokú végzettségűek közül felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásokban dolgozók aránya, ha a felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozások számát a 0 vagy az 1 időpontban megfigyelt értéken rögzítenénk, azaz ha a változás csak a felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásokban alkalmazott felsőfokú végzettségű munkavállalók átlagos arányában bekövetkezett változásoknak volna betudható. A második tag az átsorolási hatás. Ez a felsőfokú végzettségűek közül felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásokban dolgozók arányváltozásának azt az értékét mutatja meg, ami akkor volna megfigyelhető, ha az egy-egy felsőfokú foglalkozásban dolgozó felsőfokú végzettségű munkavállalók átlagos aránya nem változna (a 0 vagy az 1 időpontnak megfelelő értéken volna rögzítve), s a változás csupán annak volna tulajdonítható, hogy a munkáltatók a korábbinál több vagy kevesebb foglalkozást tekintenek felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásnak. A tényezőket kétféle súllyal írtuk fel. A kétféle felírásban az egyes tényezők számszerű nagysága nem feltétlenül azonos, noha tartalmilag a hatások relatív súlya nem különbözik lényegesen. Itt az első felírásnak megfelelő tényezőkre bontást használjuk. A tényezőkre bontást három időszakra végezzük el: 2004-1994, 2004-1999, 1999-1994. Az eredményeket a 4. ábrán tanulmányozhatjuk.

4. ábra A felsőfokú végzettségűek közül felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásban dolgozók arányváltozásának tényezőkre bontása, (százalékpont)

Láttuk, hogy az *egész gazdaságot* és a teljes időszakot tekintve a felsőfokú végzettségűek közül felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásokban dolgozók aránya jelentősen nőtt. A változásban az átsorolási hatás dominál (34 százalékpont), az allokációs hatás ennél lényegesen szerényebb (13 százalékpont). A növekedés döntően az első (1999-1994 közötti) időszakban ment végbe (32 százalékpont) - ugyancsak erőteljesebb átsorolási hatás (40

százalékpont) és negatív (8 százalékpont) allokációs hatás mellett. Ez utóbbi azt jelenti, hogy ha csupán az egy-egy felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásban dolgozó felsőfokú végzettségűek átlagos aránya változott volna, akkor a felsőfokú végzettségűek közül felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásokban dolgozók aránya csökkent volna. A második időszakban (2004-1999) kisebb (mintegy 15 százalékpontnyi) emelkedést figyelhetünk meg, Itt mindkét hatás pozitív, az átsorolási hatás az allokációs hatásnak mintegy kétszerese.

Az *üzleti szektorban* az egész gazdaságra megfigyeltnél érzékelhetően kevésbé dinamikus, de számottevő változásokat láthatunk. Az időszak két végpontja között a felsőfokú végzettségűek közül felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásokban dolgozók mintegy 21 százalékponttal nőtt. Az emelkedés két – egymással ellentétesen ható – tényező eredménye. A negatív allokációs (16 százalékpont) és pozitív (37 százalékpont) átsorolási hatás arra utal, hogy az aránynövekedés kizárólag azért következett be, mert a munkáltatók a korábbinál több foglalkozást tekintenek felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásnak, ezzel egyidejűleg ugyanis a korábbinál átlagosan kevesebb felsőfokú végzettségű munkavállalót foglalkoztatnak e foglalkozásokban. Az arány emelkedése döntően az első időszakban (1999-1994) zajlott le (18 százalékpont) – igen erős és negatív allokációs és még erőteljesebb (pozitív) átsorolási hatás mellett. A második időszak (2004-1999) három százalékpontos növekedése két pozitív hatás eredménye, ahol - az eddigiekhez hasonlóan - az átsorolási hatás dominál.

A *költségvetési szektorban* az illeszkedési mutató értékének 1994 és 2004 között megfigyelt dinamikus emelkedése igen gyenge és negatív allokációs, rendkívül erős és pozitív átsorolási (72 százalékpont) hatás mellett zajlott le. A változás mintegy háromnegyede (53 százalékpont) 1999-ig végbe ment, mindkét hatás pozitív, az átsorolási hatás az erőteljesebb (34 százalékpont). A második időszak két végpontja között (2004-1999) a korábbinál szerényebb mértékű növekedés figyelhető meg (16 százalékpont), amely mögött két egymással ellentétes irányú hatás húzódik meg. Ha csupán az allokációs hatás működött volna, azaz rögzített számú felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozás mellett csak az egy-egy felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásban dolgozó felsőfokú végzettségűek átlagos aránya változott volna, akkor a felsőfokú végzettségűek közül felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásokban dolgozók aránya (7 százalékponttal) csökkent volna. Ezt a hatást azonban felülírja egy ennél lényegesen nagyobb (24 százalékpontos) és pozitív átsorolási hatás, így a két hatás eredője pozitív lesz.

Összességében a tényezőkre bontás eredményeit a következőkben foglalhatjuk össze. Az illeszkedés az egész időszakban javult, az 1994 és 1999 közötti változás azonban lényegesen dinamikusabb volt. 1999 és 2004 között az üzleti szektorban már jelentéktelen emelkedést regisztrálhatunk, míg a költségvetési szektorban a felsőfokú végzettségűek közül felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásokban dolgozók aránya továbbra is érzékelhetően emelkedik.

A két hatás közül mind a teljes időszakban, mind 1994 és 1999, mind pedig 1999 és 2004 között az átsorolási hatás dominál, azaz az illeszkedés javulása olyan módon megy végbe, hogy a munkáltatók egyre több foglalkozást tekintenek felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásnak, azaz egyre több foglalkozásban fizetnek a felsőfokú végzettségű munkavállalóknak érzékelhető bérprémiumot. Az egész gazdaságra mért, az elsősorban az átsorolási hatásnak tulajdonítható dinamikus illeszkedés-javulás mögött 1994 és 1999 között az üzleti és a költségvetési szektorban egyaránt erős átsorolási hatás húzódik meg, ekkor az üzleti szektorban megfigyelt hatás az erőteljesebb. 1999 és 2004 között az átsorolási hatás mindkét szektorban mérséklődik, miközben a két szektor „helyet cserél”, azaz a költségvetési szektor átsorolási hatása lesz nagyobb.

IRODALOM

- FLABBI, L. – PATERNOSTRO, S. – TIONGSON, E. R. (2007) Returns to Education in the Economic Transition: A Systematic Assessment Using Comparable Data. World Bank Policy Research Working Paper 4225, May 2007
- GALASI PÉTER [2004]: A felsőfokú végzettségű munkavállalók reallokációja 1994-2002. Megjelent: Varga Júlia (szerk.): Oktatás és munkaerőpiac. Fazekas Károly - Varga Júlia (szerk.): Munkaerőpiaci Tükör 2004. MTA KTI–OFA, Budapest (56-63. o.)
- GOTTSCHALK, P. – HANSEN, M. (2003) Is the Proportion of College Workers in Non-college Jobs Increasing? Journal of Labor Economics, 21. évf., (449-471. o.)
- KERTESI GÁBOR–KÖLLŐ JÁNOS [1997]: Reálbérek és kereseti egyenlőtlenségek, 1986–1996. Közgazdasági Szemle, 7–8. sz. (612-634. o.)
- KERTESI GÁBOR–KÖLLŐ JÁNOS [2003]: Economic transformation and the return to human capital. Megjelent: De Grip, A.–Van Loo, J.–Mayhew, K. (szerk.): The economics of skills obsolescence. Research in Labour Economics, Vol. 21. (235-273. o.)
- KERTESI GÁBOR–KÖLLŐ JÁNOS [2006]: Felsőoktatási expanzió, „diplomás munkanélküliség” és a diplomák piaci értéke. Közgazdasági Szemle, LIII. évf., 2006. március (201–225. o.)
- KÉZDI GÁBOR [2002] Two Phases of Labor Market Transition in Hungary: Inter-Sectoral Reallocation and Skill-Biased Technological Change, Budapest Working Papers on the Labour Market BWP 2002/3, , MTA-KTI-BKÁE, Budapest
- KÉZDI GÁBOR [2004]: Az oktatás hozamának változása. Megjelent: Varga Júlia (szerk.): Oktatás és munkaerőpiac. Munkaerőpiaci Tükör 2004. Fazekas Károly és Varga Júlia (szerk.): MTA KTI–OFA, Budapest (43-48. o.)
- POLÓNYI ISTVÁN-TIMÁR JÁNOS [2001] Tudásgyár vagy papírgyár. Budapest, Új Mandátum Kiadó
- POLÓNYI ISTVÁN-TIMÁR JÁNOS [2006] A magyar felsőoktatás-politika és a diplomástúlképzés. Külgazdaság, L. évf., 2006. április-május (96-106. o.)

TÁBLÁZATOK

1. táblázat

A felsőoktatás kibocsátásának változása, 1999-2005, (előző év =100)

Év	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Ausztrália	104	95	111	108	108	107	111
Ausztria	99	106	109	102	108	112	108
Belgium			106	105	104	103	104
Cseh Köztársaság	109	124	117	103	112	114	99
Dánia		124	218	99	109	109	108
Egyesült Államok	101	105	101			105	103
Finnország	107	115	110	112	109	104	101
Franciaország	102	100	101	104	108	100	112
Hollandia	91	99	106	105	107	108	110
Írország	107	111	104	108	117	104	107
Izland	120	120	113	110	115	118	106
Japán	102	101	104	101	100	101	101
Kanada	101	102					113
Korea	105	105	111	102	105	104	101
Lengyelország	122	125	124	107	104	102	103
Magyarország	110	123	96	107	107	98	108
Mexikó	117	105	103	109	99	101	110
Nagy Britannia	102	103	108				
Németország	98	98	97	101	103	106	109
Norvégia	72	104	109			110	102
Olaszország	106	107	105	109	114	133	116
Spanyolország	108	92	102	100	99	97	96
Svájc	114	104	99			105	110
Svédország	108	106	102	108	109	109	106
Szlovákia		109	117	106	116	110	106
Törökország	98	105	119	102	104	130	84
Új Zéland	110	106	101	100	102	118	104

Forrás: OECD.Stat

2. táblázat

A 40 évesnél fiatalabb felsőfokú végzettségűek (ILO) munkanélküliségi rátái, 1998-2004 (%)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Dánia	4,7	3,7	3,3	4,4	5,3	7,1	5,2
Finnország	8,3	6,1	6,5	4,9	4,8	4,2	5,8
Lengyelország	2,4		7,7	9,0	9,4	9,7	10,1
Magyarország	1,9	1,6	2,0	1,4	2,5	1,8	3,1
Nagy Britannia		3,2	2,4	2,5	3,2	2,9	2,6
Németország		4,0	3,4	3,2	3,5	4,3	
Norvégia	4,0	3,4	3,3	3,8	4,1	4,5	4,1
Olaszország	13,6	13,5	11,7	10,2	10,2	10,1	9,5
Spanyolország	20,3	16,7	14,3	10,3	11,5	10,7	10,3
Svédország	5,7	4,2	2,2	2,9	3,6	4,6	5,3
Szlovénia	4,0	4,4	3,2	2,8	3,9	4,9	4,0

Forrás: EUROSTAT

3. táblázat

A felsőfokú végzettségű foglalkoztatottak kereseti előnye, 1997-2005 (középiskola és AFSZ = 100)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Ausztrália	124		134		133				131
Belgium				128		132	130	134	
Cseh Köztársaság	179	179	179					182	181
Dánia	123	124	124		124	124	127	126	
Egyesült Államok	168	173	166	172		172	172	172	175
Finnország	148	148	153		150	150	148	149	
Franciaország	149	150	150			152	146	147	144
Hollandia	141					148			
Írország	146	142		153		144		164	
Kanada		141	141	145	146	139	140	138	
Magyarország	179	184	200	194	194	205	219	217	215
Nagy Britannia	153	157	159	159	159		162	158	155
Németország	133	130	135	143		143	153	153	156
Norvégia	138	132	133			135	126	136	
Olaszország		127		138		153		160	
Portugália	176	177	178					179	
Spanyolország	149	144			129			132	
Svájc	152	153	151	157		156	156	164	156
Svédország	129	130	131		131	130	128	127	
Új Zéland	148	136	139	133	133		126	129	132

Megjegyzés: csak azok az országok, amelyekre legalább két adat rendelkezésre állt; 25-64 évesek.

Forrás: OECD (2007) Education at a Glance 2007: OECD Indicators , OECD, Paris 2007 Table A9.2a

4. táblázat

Felsőfokú végzettségűek bérprémiuma néhány átmeneti országban (%)

	1991-1996	1997-2002
Bulgária	39,4	71,8
Csehszlovákia	36,5	54,5
Lengyelország	58,1	71,6
Lettország	49,2	58,6
Magyarország	79,5	111,7
Oroszország	44,3	81,7
Szlovákia	39,5	41,2
Szlovénia	91,4	95,2

Forrás: Flabbi - Paternostro - Tiongson (2007), p. 36-37

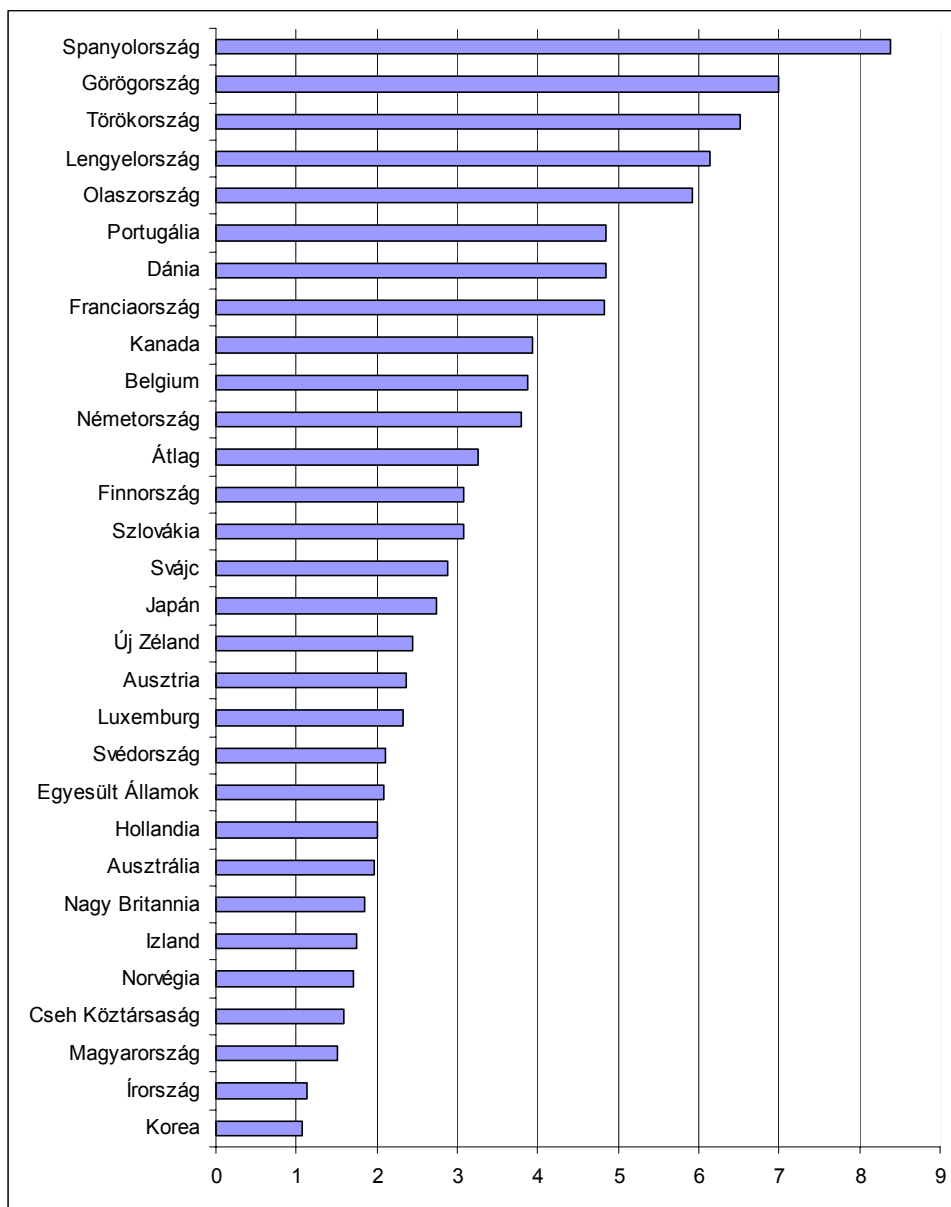
A táblázat celláiban a jelzett évek egyesített mintáin lefuttatott Mincer-típusú kereseti egyenletek becsült együtthatói szerepelnek - %-os formában

Referencia kategória: középiskolánál alacsonyabb végzettség

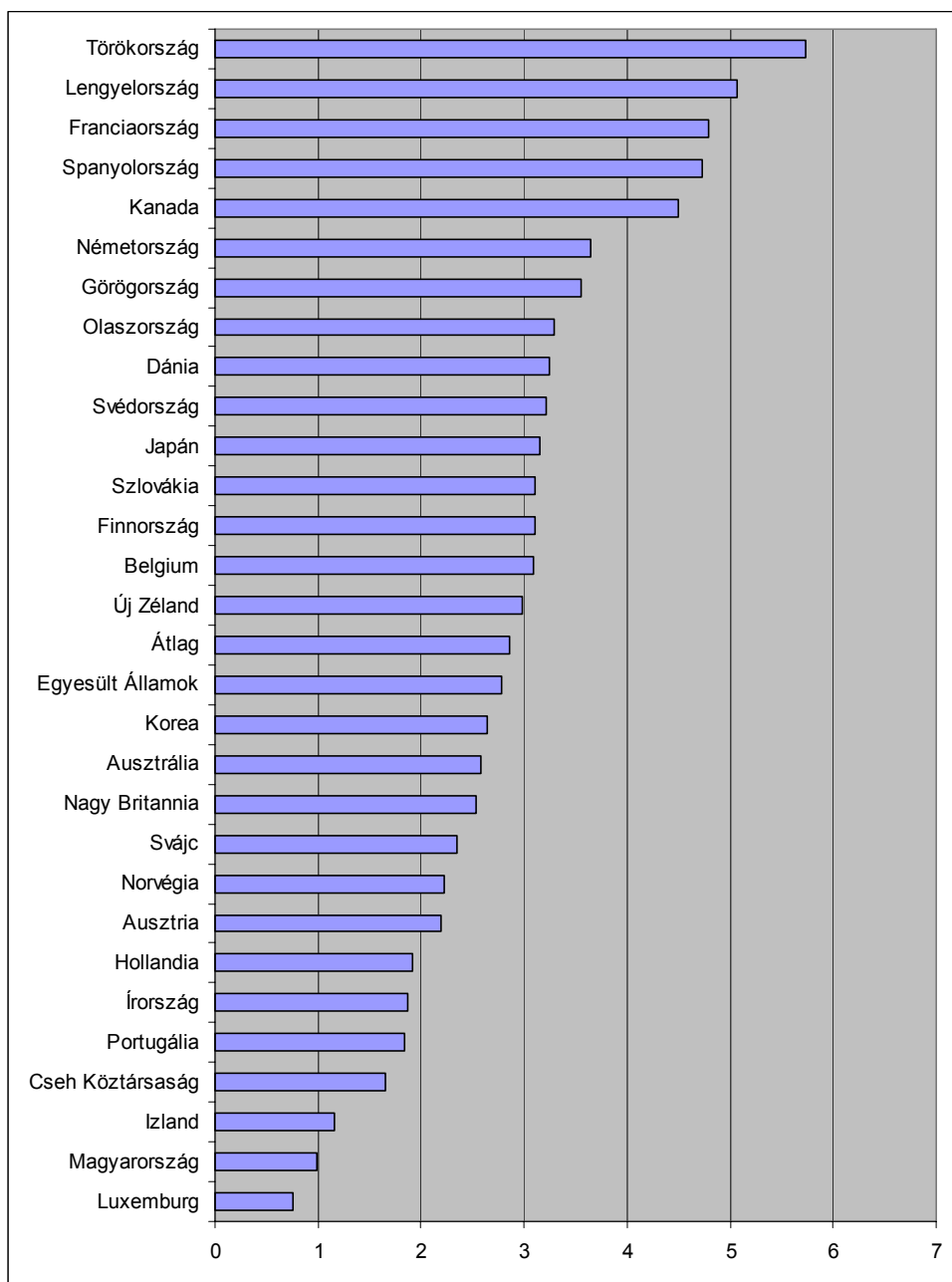
ÁBRÁK

1. ábra A felsőfokú végzettségű munkanélküliek aránya (25-64 éves népességhez viszonyítva)

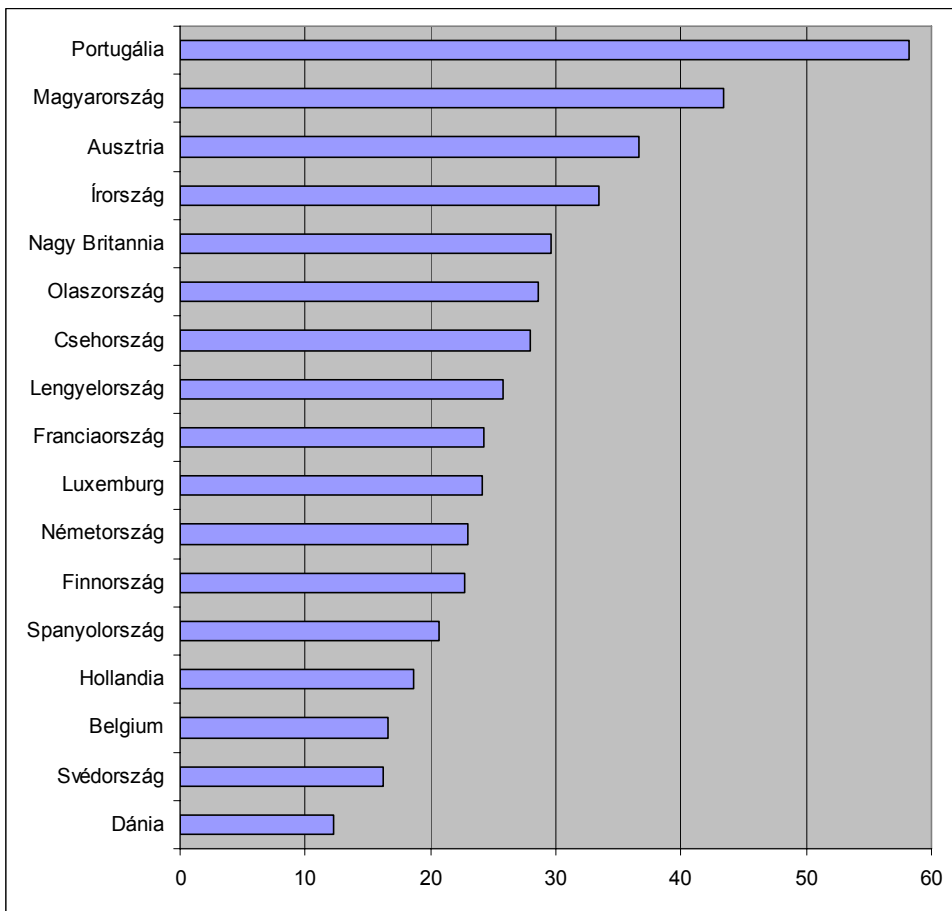
Nők

Férfiak

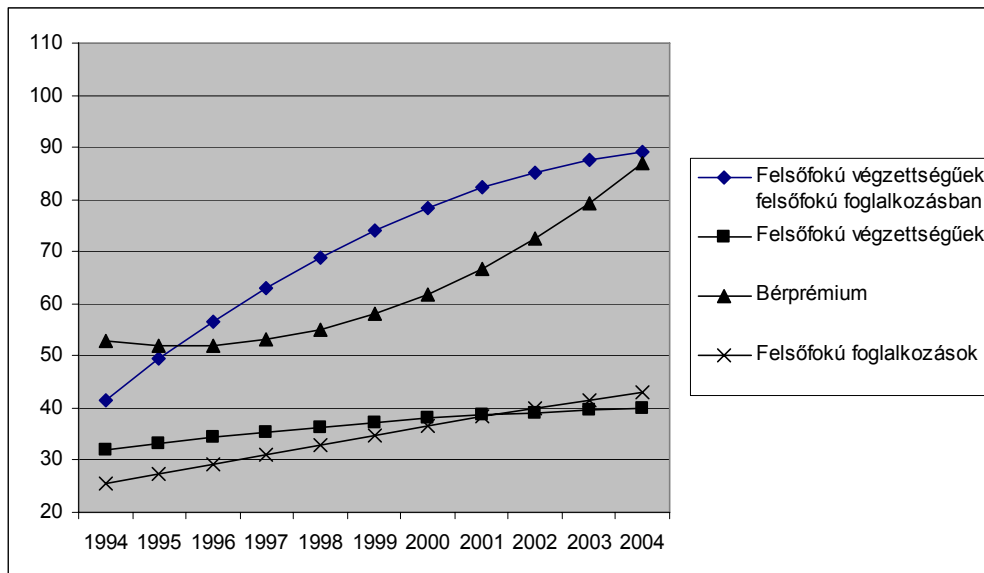

2. ábra A felsőfokú végzettségű foglalkoztatottak közül a mediánkereset több mint kétszeresét elérők aránya

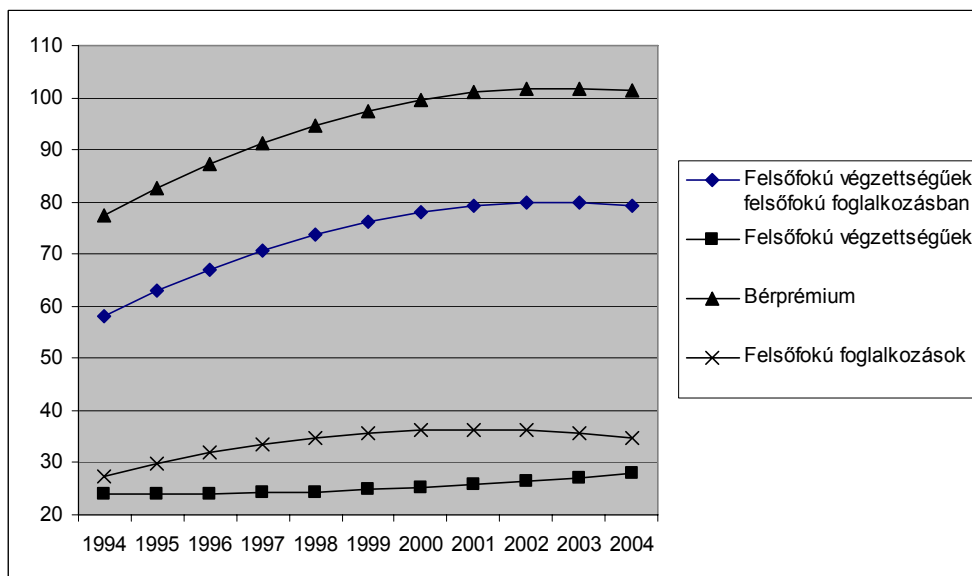

3. ábra A felsőfokú végzettségűek iskolai végzettségének-foglalkozásának illeszkedése, a felsőfokú végzettségű munkavállalók aránya, a felsőfokú végzettségűek bérprémiuma, valamint a felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozások aránya, 1994-2004 (%)

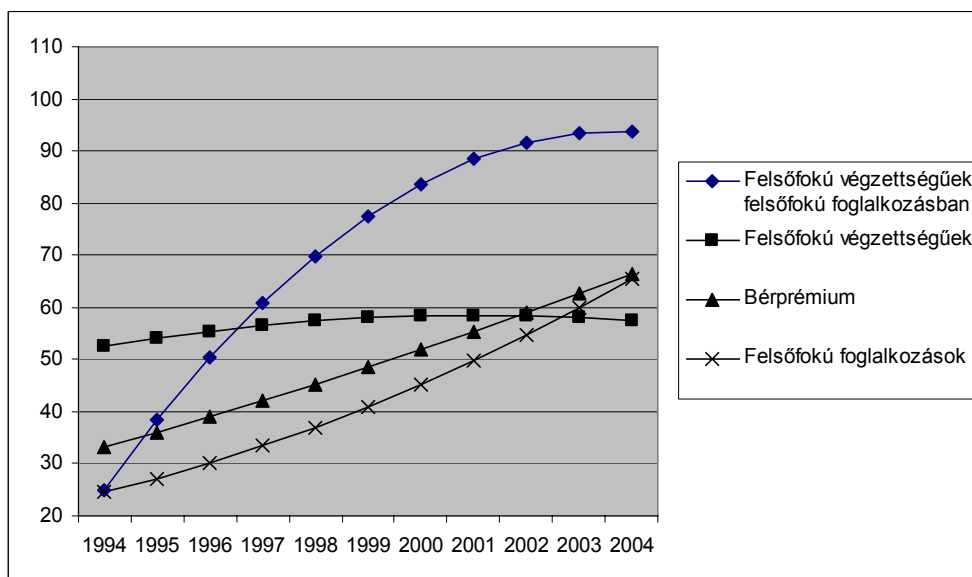
A. Az egész gazdaság

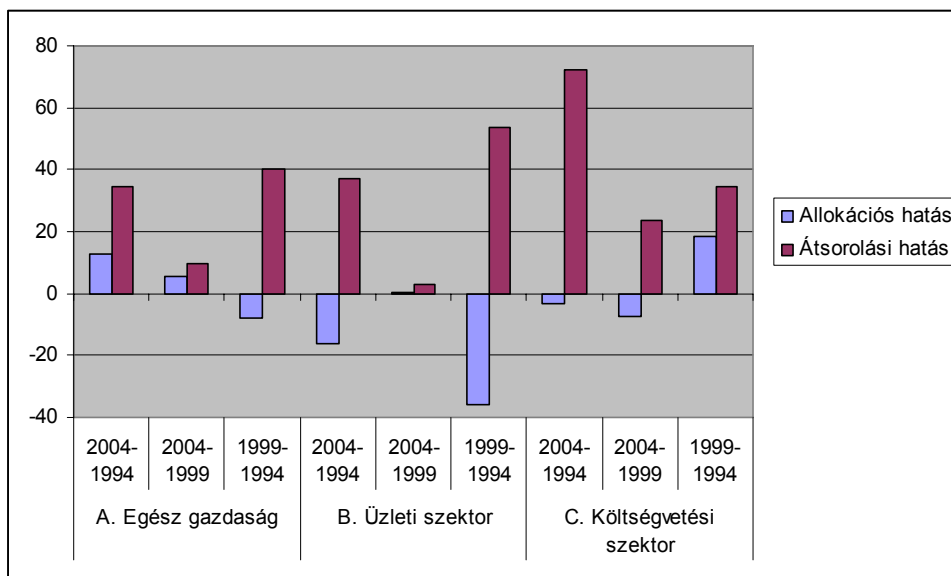
B. Üzleti szektor

C. Költségvetési szektor

4. ábra A felsőfokú végzettségűek közül felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásban dolgozók arányváltozásának tényezőkre bontása, (százalékpont)

FÜGGELÉK

F1. TÁBLÁZAT A MINTA NÉHÁNY JELLEMZŐJE (FŐ, FOGLALKOZÁSOK SZÁMA)

<i>Összminta</i>	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Felső- és középfokú végzettségűek	78116	78414	84866	89561	87385	88930	98162	101574	104736	104193	118221
Felső- és középfokú végzettségűek minimum100 fős foglalkozásban	76298	76367	82753	87740	85927	87301	85927	99686	100323	102865	116866
A foglalkozások száma	108	109	118	112	122	122	115	117	120	131	143
<i>Üzleti szektor</i>	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Felső- és középfokú végzettségűek	49776	49883	48564	50393	48469	51531	61469	64224	63734	75140	85707
Felső- és középfokú végzettségűek minimum100 fős foglalkozásban	47781	48026	46535	47295	46829	50127	59788	62680	61717	73155	84298
A foglalkozások száma	63	65	67	73	73	74	76	77	75	83	93
<i>Költségvetési szektor</i>	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Felső- és középfokú végzettségűek	28340	28531	36302	39168	38916	37399	36693	37350	41002	29053	32514
Felső- és középfokú végzettségűek minimum100 fős foglalkozásban	25909,75	27412	34656	37011	37651	35627	34704	35472	39032	27676	310044
A foglalkozások száma	45	44	51	39	49	48	39	40	45	48	50

A sorozat korábban megjelent kötetei

2006

Köllő János: A napi ingázás feltételei és a helyi munkanélküliség Magyarországon. Újabb számítások és számpéldák. BWP 2006/1

J. David Brown - John S. Earle - Vladimír Gimpelson - Rostislav Kapeliushnikov - Hartmut Lehmann - Álmos Telegdy - Irina Vantu - Ruxandra Visan - Alexandru Voicu: Nonstandard Forms and Measures of Employment and Unemployment in Transition: A Comparative Study of Estonia, Romania, and Russia. BWP 2006/2

Balla Katalin – Köllő János – Simonovits András: Transzformációs sokk heterogén munkaerő-piacon. BWP 2006/3

Júlia Varga: Why to Get a 2nd Diploma? Is it Life-Long Learning or the Outcome of State Intervention in Educational Choices?. BWP 2006/4

Gábor Kertesi – Gábor Kézdi: Expected Long-Term Budgetary Benefits to Roma Education in Hungary. BWP 2006/5

Kertesi Gábor – Kézdi Gábor: A hátrányos helyzetű és roma fiatalok eljuttatása az érettségéhez. Egy különösen nagy hosszú távú költségvetési nyereséget biztosító befektetés. BWP 2006/6

János Köllő: Workplace Literacy Requirements and Unskilled Employment in East-Central and Western Europe. Evidence from the International Adult Literacy Survey (IALS). BWP 2006/7

Kiss János Péter - Németh Nándor: Fejlettség és egyenlőtlenségek, Magyarország megyéinek és kistérségeinek esete. BWP 2006/8

2007

Zsombor Cseres-Gergely: Inactivity in Hungary – the Persistent Effect of the Pension System. BWP 2007/1

Szilvia Hámori: The effect of school starting age on academic performance in Hungary. BWP 2007/2

Csibe András – Németh Nándor: Az életminőség területi differenciái Magyarországon: a kistérségi szintű HDI becslési lehetőségei. BWP 2007/3

2008

Galasi Péter – Nagy Gyula: A munkanélküli-jövedelemtámogatások célzása Magyarországon 2004-ben. BWP 2008/1

Szilvia Hámori: Adult education in the European Union – with a focus on Hungary. BWP 2008/2

A Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek a Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézetében működő Munkapiaci Kutatások valamint a Budapesti Corvinus Egyetem Emberi Erőforrások Tanszékének közös kiadványa. A kiadványsorozat angol nyelvű füzetei **“Budapest Working Papers on the Labour Market”** címmel jelennek meg.

A kötetek letölthetők az MTA Közgazdaságtudományi Intézet honlapjáról: <http://www.econ.core.hu>